

A 'CIRPAC' ÉS A MODERN ÉPÍTÉSZET

A KÖZÖNSÉG előtt ma már nem ismeretlenek a legújabb idők építészetének óriási eredményei. Amire már több mint száz éve nem volt példa, teljesen önálló, megalkuvásmentes egységes építészet tört magának utat a világ minden részében. Készakarva nem használom a „stílus“ szót, mert a modern építészet ugyanúgy nem stílus, mint ahogy semmilyen alkotó kor egyéni építészete sem volt „stílus“ a maga idejében, hanem a kor gyakorlati és szellemi követelményeinek természetes megoldása. Természetesen a mi körünk építészete még útjának legelején tart, néhány éves mindössze és talán bír némi érdekességgel ennek a határozott célú, új utakon járó építészetnek a megalakulását és kifejlődését vizsgálni.

Különösen a CIRPAC (Comité Internationale pour la Realisation des Problèmes d'Architecture Contemporaine) nemzetközi modern építészsövetség kongresszusainak kapcsán, — melynek legutolsóján Berlinben résztvettem — szeretném megvilágítani a modern építészet keletkezését és követeléseit.

öt évvel ezelőtt még nem volt modern építészet. Egyes nagy tehetségek, akik meglátták a problémákat, elszigetelten állottak és elavult építési szabályokkal, a hatóságok rosszalásával és a közönség meg nem értésével kellett küzdeniök. Megvolt már Németországban a „Bauhaus“, az új művészi nevelésnek merész kezdeményezésű főiskolája, írta magánosan és kigúnyolva proklamációit az új építészet francia apostola, Le Corbusier, csodálatos és akkor fantazmagóriának látszó álmaival az új, egészségesebb városról, a pillérekben álló házról. Felállította híres tételét: „Új építészet, vagy forradalom.“ (architecture ou revolution). Az általános vigasztalanságban, stílusok és kíméletlen individualizmus tobzódásában feltűnt már egy-egy vigasztaló sziget, Hollandiában, Angliában, Németországban, de a közös megmozdulás, a kapcsolat, az összefogás hiányzott. Ekkor határozta el magát Stuttgart városa egy nagyszerű cselekedetre, amikor a Deutscher Werkbund által, Németország és a külföldi modern építészeinek bevonásával felépítette az első modern, kiállítással kapcsolatos lakótelepet, az azóta híressé, sőt hírhedté vált „Weissenhof-Siedlung“-ot, mely szinte alapjává vált az egész modern építészetnek.

A rákövetkező esztendőben, 1928-ban gyűltek össze Svájcban La Sarraz kastélyában, a kastély úrnőjének, de Maudrot asszonynak, a modern művészetek nagy pártfogójának meghívására a világ minden tájáról a hasonló akaratú építészek az első modern építészeti

kongresszusra. A három napig tartó megbeszélések eredményeképp közös deklarációt adtak ki munkájukról.

„Alanti deklarációt aláíró építészek megállapítják, hogy elveik az építészet és a társadalom iránt való kötelességüket illetően azonosak és hangsúlyozzák, hogy „építés”-en az embernek egészen elementáris tevékenységét értik, mely teljes mértékben és teljes mélységében részt vesz életünk kialakításában. Az építész feladatának tekintik azért, hogy korának tényezőivel és a társadalom nagy céljaival összhangba jusson és műveit eszerint alkossa meg. Ennélfogva tartózkodnak attól, hogy régebbi korok és társadalmi struktúrák szabályait munkáikra átvigyék. Az építészeti feladat teljesen új felfogását követelik, a feladathoz kapcsolódó összes gyakorlati és szellemi követelményeknek megoldásával.

Tudatában vannak annak, hogy a társadalom struktúráváltozásai az építészeten is megfelelő változásokat eredményeznek és hogy szellemi életünk rendszerének teljes megváltozása az építészeti fogalmainak megváltozását vonja maga után. Így számukra természetes követelmény az új építőanyagoknak, szerkezeteknek és módszereknek figyelemmel kísérése és mindazon kérdések tanulmányozása, melyek munkájuk ezirányú eredményeit elősegíthetik.

Ezért elhatározzák, hogy jövőben a határokon túl, munkáikban egymást segíteni fogják.“

Akkor még nem volt se Locarno, se Chequers, ez volt az első, igazán elfogultságmentes nemzetközi tanácskozás a háború óta.

E deklaráció alapján a legfontosabb pontokat külön megbeszélés eredményeképp fektették le és a deklarációt 8 ország 24 építész írta alá.

E pontok közül csak néhányat sorolok föl:

„Az építészeti problémája modern értelemben: feladatainak az általános gazdaság feladataival való szoros összekapcsolása.“

„Gazdaságosság — technikai — produktív értelemben a munka lehető racionális kihasználását jelenti és nem az elérhető legnagyobb hasznót, üzleti-spekulatív értelemben.“

„Követelik az építéstől a munkának a lehetőségig való racionalizálását és az egyszerű és világos megoldást. Az építetetői követelményeinek tisztázását és egyszerűsítését és individuális igényeinek lecsökkentését, a tömegszerű, egy nevezőre hozott igények széleskörű kielégítését, a követelmények tiszta formulázását.“

Ezáltal válhat csak jelentős faktorrá az építészeten a kézművesipar helyébe lépő gyári előállítás, industrializálódás, így érhető el, hogy a tipizálás, a racionalizálás az építészeten is döntő eredményeket érjen el, és ne folytatódjék az az abszurd helyzet, „hogy míg a háború óta egy Ford-kocsi ára felére csökkent, az építkezésé majdnem duplájára emelkedett“.

„A kongresszus megállapítja, hogy az akadémizmus a modern építészeten, mely elhatározta, hogy elsősorban a racionális, a gazdasági szempontot veszi tekintetbe — esztétikai és formai szabályaival állandó akadályt jelent. Az akadémiák természetesen a múlt Örökösei, a történelmi korok gyakorlati és esztétikai megoldásaiból (melyeknek abban az időben való helyességét senki se vitatja) építészeti dogmákat csináltak és ezzel az építészeti alapjait meghazudtolják, nézeteik hamisak és eredményeik elhibáztak.“

A továbbiakban az államtól az építészeti nevelésnek és az építészeti feladatok módszerainak gyökeres megváltoztatását követelték. És végül elhatározták, hogy évről-évre összegyűlnek alkotó, építő kongresszusra, mely egységes terv szerint, közös munkával ki kell, hogy dolgozza, az új építés alapjait és problémáit.

Második ilyen kongresszus 1929-ben volt Frankfurtban a modern építészeten akkor már centrumában. (Külön cikket szeretnék írni Frankfurt építészetről, mely legszebb fejezete a modern építészet hőskorának.) Kijelölt téma: „az egzisztenciáminimum lakása“.

Azon belátásból kiindulva, hogy a ma építészetének legnagyobb problémája a kislakás olcsóbbá tétele, azon statisztikák tudatában, hogy micsoda elképzelhetetlenül nyomorúságos lakásviszonyok között, milyen drágán és egészségtelenül él ma az emberek legnagyobb része, s tudatában a kislakás, a lakáshoz juttatás óriási horderejű kérdésének, nemzetgazdasági, szociális, morális, higiénikus szempontból, megpróbálta a kongresszus a problémát, ha nem is megoldani, de a megoldáshoz közelebb juttatni.

„A kongresszus tisztában van vele — mondta H. Schmidt — hogy az „Existenzminimum” problémája nemcsak a minimális (2000—2500 M) évi jövedelemmel rendelkezők által elérhető lakás vizsgálata, hanem elsősorban egy biológiai „minimum” megállapítása. Az a kérdés, mi az, ami elkerülhetetlenül szükséges az emberi élethez, mi az, amit minden ember egy tényleg szociálisan és tervszerűen dolgozó társadalomtól, mint minimális igényt követelhet”. A tagok elsősorban ilyen existenciáminimum-lakások alaprajz terveit küldték be, melyeket a kongresszus előkészítőbizottsága rendezve kiállított. Felmerültek itt az összes megoldások, melyek azóta az egész világon a kislakás építés alapjait jelentik. A helynek a legtökéletesebb kihasználása, minden a maga helyén, a háznak szinte géppé (Le Corbusier szavaival élve, „lakógéppé”) változtatása. Szisztematikus vizsgálata a közlekedési utaknak a házban, az égtáj-követelmények pontos megállapítása. A konyhaminimum, a hálószobaminimum megállapítása. A követelmény: egy nagy közös lakószoba, azonkívül a család minden felnőtt tagjának külön, bármily kicsiny hálófülke. Ha fürdő nem is, de legalább zuhanyfülke. Minden szobában napfény, még pedig előnyösebben a hálószobákba keleti, a lakószobában nyugati nap. A helyiségek kisebbitése, de non meglévő régi házak alaprajzának kicsinyített kopirozása, hanem az említett új követelmények alapján a szükséges legkisebb méret precíz megállapítása. A szobák kicsinségének ellensúlyozása az ablakok (a világítás és szellőzés) bő méretezésével stb.

Ezek között a tervek között, amelyek könyvalakban is megjelentek (Die Wohnung für das Existenzminimum. Verl. Englerth u. Schlosser Frankfurt am M.) első helyen egy magyar terv áll. És ezzel Magyarország is méltó helyen lép be a modern építészet megalapítói közé. Igaztalanul teszik, akik a modern magyar építészetet nemzetköziséggel, magyartalansággal vádolják, mert szerintük az idegenből jött és a „magyar lélekkel meg nem férő” internacionális építészetet utánozza. Komoly vizsgálat éppen arról kell, hogy meggyőzzön, hogy a modern építészet megalapítói között is már nagy számmal voltak magyarok és az ő munkáik bármennyire is általános emberi szempontok szerint készülnek, megvan a maguk külön magyar íze, aminek nem akart magyarkodás és nem romantikus ábránd az alapja, hanem alapja a magyar föld speciális viszonyai, a speciálisan magyar szükségletek és az a különös, öntudatlan valami, mely akarva, akaratlanul meglátszik a modern magyar építészetben, mint minden más ország modern építészetében is, amit szóval megmagyarázni, különösen ma még nem lehet, de ami megkülönbözteti minden más ország művészetétől.

A korszerű lakás főelveinek általános megállapítása után a kongresszus elhatározta, hogy a kérdést részleteiben is szisztematikusan tovább vizsgálja. Elhatározta, hogy további kongresszusaira tervek kidolgozásán kívül egy-egy időszzerű technikai kérdésre vonatkozó anyagot is összegyűjt egységes tanulmányozás céljából. Így 1930-ban tartott brüsszeli kongresszusán a horizontális tolóablak megoldásai kerültek tárgyalás alá. Továbbá felismerve, hogy a lakáskérdés megoldásának akadálya elsősorban egyes államoknak helytelen építési szabályzata, a helytelen telekpolitika és egyáltalán a városok tervezésének hátramaradott és rendszertelen volta, megkezdte munkáját az új városért, amikor a kongresszusi tagokat a brüsszeli kongresszus részére „rationelle Bebauungsweisen“ című kiállításban való közreműködésre kérte fel, mely kiállítás, mint látni fogjuk, megvetette a modern városépítés alapjait. Továbbá felszólította az egyes országok építészeit, elsősorban annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy országukban mik az akadályai egy egységes, korszerű építészet kialakulásának. Végül abból a szempontból kiindulva, hogy a lakáskérdés nemcsak építészeti, hanem elsősorban az egész társadalomra tartozó szociális kérdés, kérdőíveket bocsátott ki, egyes országok fizikusaihoz, kémikusaihoz, közgazdászaihoz, orvosaihoz, a lakásépítéssel kapcsolatos és az ő működési körükbe vágó kérdések megválaszolására.

Ilyen előmunkálatok után tartotta meg a CIRPAC 1930-as brüsszeli kongresszusát, melynek legnagyobb eseménye e kérdésekre adott válaszokon kívül, a tagjai, most már 16 ország legkiválóbb modern építészei által készített beépítési tervek kiállítása volt. Walter Gropius tanár a városok túlságos felhígítása ellen foglalt állást, a közlekedési utak megrövidítésének szükségét hangoztatva. A teljesen faluszerű „Flachbau“ mellett az egészen magas házak építését tartja helyesnek, grafikusán bebizonyítva, hogy meghatározott (pl. 300 lakos pro hektár) népsűrűséget alapul véve egy bizonyos területen, minél magasabb házakban helyezük el ezt a mennyiséget (természetesen ezek a házak így annál távolabb állhatnak egymástól, minél magasabbak), annál kedvezőbb megvilágítási viszonyokat kaphatunk. Kimutatta, hogy minden beépítési magasság között leghelytelenebb éppen a nagyvárosainkban szokásos 4—6 emeletes beépítési mód. Mert a ház így nem elég alacsony, hogy közvetlen a kerttel kapcsolatos kertváros lehessen és nem elég magas, hogy a megkívánt laksűrűség az egészség és közlekedés szempontjából elegendő széles utcák nyitását tegye lehetővé. Természetesen az új beépítési módnak további előnyei a nagyobb zöld területek, könnyebb közlekedés, kevesebb költség, úgy az építkezésnél, mint csatorna, útépítés és egyéb szempontokból. Kifejtette továbbá Gropius professzor, hogy az existenciáminimum kérdése nemcsak időleges kisegítő forma az alacsony igényű néprétegek lakáshoz juttatására, hanem állandó küzdelem kell, hogy legyen az igények és az életstandard megjavítására. A családi élet összehúzódása: régebben a család egy-egy önálló termelési egység, mely egymagában a közvetlen családtagokon kívül nagy kisegítő-személyzetet foglalkoztatott, — ma a család a közösség dolgozó eleme, ahol a nő munkaereje is kénytelen a köz szolgálatába állni és az eddigi

női munkának tekintett, a lakáshoz kötött foglalkozástól nagyrészen felszabadul. A gyermeknevelést bizonyos fokon otthonok, óvodák, iskolák veszik át, a mosást központi mosókonyhák, a fűtést, főzést, takarítást stb. szintén vagy könnyen kezelhető gépek, vagy a közösség központi berendezése veszi a kezébe. Mindez a lakás kisebbitését és olcsóbbítását teszi lehetővé, az életstandardnak nem csökkentésével, de emelésével. Természetesen, hogy ez lehetséges legyen, egyidejű egységesen megszervezett megépítés szükséges.

Az Üyen egységes lakótelepek kérdésére a már említett kiállítás válaszol. A modern város két alapvető szempontja, a közlekedés és a lakás kérdésének összekapcsolása a következő eredményeket adja:

Határozottan megkülönböztetendők egymástól a közlekedési utak és a lakóutak. A kelet-nyugati közlekedési utakból ágaznak ki az észak-déli lakóutak, melyeken sorházak épülnek, keleti és nyugati frontok, egyik oldalon lakóút, másik oldalon parksávval határolva. Ily módon nincsen zárt udvar, nincsen északi lakás, mivel a közlekedési utakra legfölbbe földszintes és változtatható jellegű üzleti építmények néznek.

Ugyanígy a megoldás északi és déli frontú lakások számára is lehetséges, de ezekhez külön „südtyp“ lakásalaprajz kell, melynek követelménye, hogy a lakószobák délre nézzenek, míg a bejárat és mellékhelyiségek északiak lehetnek. Így, mivel a lakás egészen keresztül vonul a házon, a ma már elsőrangú fontosságúnak felismert „keresztzellőzés“ követelménye is kielégítést nyer. A keresztzellőzés az egyetlen lehetőség, hogy a lakás nyáron is hűvös lehessen és hogy, ami a kislakásnál rendkívül fontos, néhány perc alatt hatásos szellőzés legyen lehetséges.

A lakás, majd a beépítés problémájának tárgyalása alatt a kongresszus azon meggyőződésre jutott, hogy eredményes megoldáshoz elsősorban az egész város szervezetének áttanulmányozása szükséges. Mondhatjuk úgy is, hogy a legkisebb elemtől, a lakástól, lépésről-lépésre haladt a kongresszus a nagyobb egység felé. Helyesebben a kutatás a filozófia módszerével haladt és belátta, hogy az egységes lakásnak legelső előfeltétele a város helyes megtervezése. Így tüzték ki a következő évben tartandó kongresszus programjára magát a várost!

Ennek a kongresszusnak az előkészítésére gyűltek össze ez évben Berlinben az építészek. 1931 júniusában 18 ország képviselői vettek részt az érdekes megbeszéléseken, mely tisztázta a kidolgozandó problémákat és a munkát kiosztotta a tagok között.

A jövő évi kongresszus feladatának első része a mai városok szisztematikus vizsgálata lesz. Grafikusan ki kell dolgozni egy-néhány fennálló város fejlődését, népességi, közlekedési stb. adatait, kritikus vizsgálat tárgyává tenni minden szempontból és ezzel a tervező munka bázisává tenni, mely ennek alapján ismét két irányban hozhat megoldásokat: *a)* a régi városok „szanalásával“, régi egészségtelen negyedek lerombolása és helyükbe új városrészek létesítése, illetőleg a város szélein (esetleg azoktól távolabb velük kapcsolatban) új városrészek építése által, *b)* A feladat második része: teljesen új városoknak egységes terv szerint, minden szempont megfontolásával való meg-

tervezése, mely feladat, bár nálunk egyelőre még nem bír gyakorlati jelentőséggel, de hovatovább szükségszerűség lesz, miután eddigi városaink a teljesen megváltozott, illetőleg megváltoztatandó életnek és a teljes gazdasági és ipari eltolódásnak még „operáció“ által sem felelhetnek meg teljesen. Persze itt meg kell bocsátani a merészséget, mellyel az építészek a mai viszonyok között álmodni mernek egy olyan világról, melynek lesz bátorsága és pénze ezeket a talán nem is olyan lehetetlen álmokat megvalósítani, melyeknek a pénzbeli megoldására is felmerült már nem egy, nem is egészen utópisztikus terv.

A jövő évi kongresszus technikai programmpontja a vasvázás építkezés lesz, melynek jelentőségét nem kell itt külön hangsúlyoznom.

Egyik legérdekesebb eseménye a berlini előkészítő kongresszusnak Ernst May előadása volt, az oroszországi városépítésről. Ernst May kiváló német építész, azelőtt Frankfurt város építési tanácsosa, elsőrangú szervező tehetség. Elsősorban az ő érdeme Frankfurt egyedülállóan nagyszabású modem építészete. 1930. év folyamán a szovjet felajánlott neki Oroszországban egy állami építési állást, szinte korlátlan hatalmat adva, hogy úgy mondjam városok összerombolására és felépítésére.

Ernst May elfogadta ezt az állást, mely még építésznek soha osztályrésztül nem jutott. Óriási feladatot jelentett és most a kongresszus kapcsán, (a CIRPAC egyik megalapítója volt), számolt be eddigi működéséről.

A feladat óriási és roppant érdekes. Új gyártelepek köré a semmi-ből teljesen új városokat kell teremteni. Ezek a városok természetesen teljesen a mienktől eltérő ideológia alapján készülnek, amit mindenkor szem előtt kell tartanunk, de ettől függetlenül egyáltalán az, hogy May kénytelen egy teljesen tőlünk idegen és ellenséges élet-felfogás számára építeni, nem jelenti azt, hogy ami elgondolásában általános értékű, ne tanulhatnánk belőle és fel ne használhatnánk.

A May által tervezett új várostípusok elvei a következők:

Első feladat a lakórésznek az ipari centrumhoz való elhelyezkedését helyesen megválasztani. Az uralkodó széliránynak és a közlekedésnek (úgy az ipari, mint a lakórész szempontjából) figyelembe vételével. Fontos a lakóvárosnak lehetőleg nagy terjeszkedési és kibővítési lehetősége (bár a túlfejlesztéstől, milliós városoktól tartózkodni kell). Egészségi szempontból a lakóvárosnak a gyárteleptől zöld sávval való elválasztása és mégis a munkahelynek a lakásoktól lehető gyors, egyszerű megközelítése. Eddigi városaink a lakórészt a középpontba, a gyárakat köréje helyezték, ami a lakórésznek a gyárnegyedbe való beolvadását eredményezte. Ennél helyesebb, két párhuzamos zónába tenni a lakó és az ipari részt, így lehetőségét adva az egészséges terjeszkedésnek.

A lakóváros maga kisebb egységekre tagozódik, egy-egy ilyen egység-házcsoport cca 5000 ember, melynek megvannak a maga saját kulturális berendezései, óvoda, elemi iskola, felsőbb iskola, könyvtár, előadóterem stb. Természetesen az ilyen egységeken kívül megvan a városnak a centruma, ahol a teljesen közös berendezések, színház, közigazgatás, néhol központi étkeztetés, — foglalnak helyet.

A magasabbfokú iskolák egy része néhol szintén centrálisan a

gyártelep és a lakórész között kerül el, mivel az ottani iskola közvetlen a gyárüzemmel kapcsolatos előkészítő tanfolyamot nyújt.

A lakók szempontjából a hangsúly az egy személyenkénti minimális átlag — 9 m², elérése, de ettől az átlagtól még ma nagyon messze vannak.

A házak eredetileg teljesen „kommün ház“-nak voltak tervezve, az eddigi lakás- és család gondolás teljes mellőzésével, az egyének számára kizárólag hálófülkékkel, míg minden más életmegnyilvánulás, munka, evés, szórakozás, olvasás stb. a közös termekben zajlik le és a gyermekeket teljesen a szülőktől elszakítva nevelik.

Ez a lehetetlen kollektivizálás itt éppúgy csődöt mondott, mint a szovjetgazdaság más terein, úgyhogy az újabb épületek nagy részében visszatérnek, legalább részben — a lakás és a család fogalmához. Az orosz példa tehát, s ez May előadásának egyik tanulsága, megmutatta, hogy a mi építészetünknek a mi saját társadalmi adottságainkra kell tekintettel lennie.

Az építészeti kiállítás mutatta meg legjobban, hogy néhány év alatt milyen óriási eredménye volt a Cirpac munkálkodásának. A kiállítás legtöbb anyagát, úgy német, mint nemzetközi vonatkozásban a Cirpac tagok szolgáltatták, köztük a legkiválóbb modern építészek az egész világról, Mies van der Rohe, a Bauhaus direktora, kiállítások nagyíró tervezője, Walter Gropius, Le Corbusier a módón építészek elméleti és gyakorlati úttörői, Erich Mendelsohn az üzletház tervező, három Berlinbe szakadt magyar, Moholy Nagy, Fred Forbát és Marcel Breuer, a finn Aalto, a holland Van Eestearen stb. A kiállítás magyar anyagán is a magyar Cirpac tagok kislakás-tervei domináltak. És a nem Cirpac tagok munkáinak legnagyobb részén is meglátszott kisebb-nagyobb mértékben, a szövetség irányának a hatása.

De a legfontosabb eredménye eddig a Cirpac működésének mégis elsősorban annak az egységes szellemnek a kiépítése, melynek eredménye az építészetben a nemzetközi összefogás, együtt dolgozás, problémáknak közös munkával való kidolgozása, ami a Cirpac tagok közt történik és ezáltal az egész világ építészetének minden eddiginél nagyobb szabású, egységes kialakulása, — ilyen volt például az antik, a barokk építészet is, de most már nemcsak az esztétikai oldalról, hanem elsősorban a gyakorlati, társadalmi és higiénikus vonatkozásokban, a korszerű lakás megteremtésében.

PREISICH GABOR